HOZIRGI ZAMON INGLIZ TILIDA PREDLOGLI BIRIKMALARNING SINTAKTIK-SEMANTIK TAHLILI

Bozorova Sevinch
Denov Tadbirkorlik Va Pedagogika Instituti talabasi
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20392930

ANNOTATION

This article analyzes the syntactic and semantic features of prepositional phrases in modern English based on a comprehensive approach. The main aim of the study is to identify the functional role of prepositional phrases within sentence structure, their syntactic positioning, and the types of meanings they convey. The research demonstrates that prepositional phrases can function as adverbials, attributes, and complements, and that they express various meanings depending on the context. Additionally, the study examines the polysemy of prepositions, their collocational properties, and the processes of grammaticalization. The findings indicate that prepositional phrases occupy an important place in the syntactic structure of the English language and possess wide semantic potential. Their accurate interpretation largely depends on context and communicative situation. This study also highlights the importance of integrating both theoretical and practical approaches in the investigation of prepositional units.

Keywords: preposition, prepositional phrase, syntax, semantics, polysemy, collocation, grammaticalization, context, English language, linguistic analysis

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada hozirgi zamon ingliz tilida predlogli birikmalarning sintaktik va semantik xususiyatlari kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi predlogli birikmalarning gap tarkibidagi funksional roli, ularning sintaktik joylashuvi hamda semantik ma’no turlarini aniqlashdan iborat. Ish davomida predlogli birikmalarning hol, aniqlovchi va to‘ldiruvchi vazifalarida kelishi hamda ularning kontekstga bog‘liq holda turli ma’nolarni ifodalashi ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, predloglarning ko‘p ma’noliligi, kollokatsion xususiyatlari va grammatiklashuv jarayonlari ham tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, predlogli birikmalar ingliz tilining sintaktik tuzilmasida muhim o‘rin egallaydi va semantik jihatdan keng imkoniyatlarga ega bo‘lib, ularning to‘g‘ri talqini kontekst va nutq vaziyatiga bevosita bog‘liq. Mazkur ish predlogli birliklarni o‘rganishda nazariy va amaliy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: predlog, predlogli birikma, sintaksis, semantika, ko‘p ma’nolilik, kollokatsiya, grammatiklashuv, kontekst, ingliz tili, lingvistik tahlil

Hozirgi zamon ingliz tilida predlogli birikmalar til tizimining eng muhim va ko‘p funksiyali birliklaridan biri hisoblanadi. Ular nafaqat gapning sintaktik tuzilishini shakllantirishda, balki turli semantik munosabatlarni ifodalashda ham muhim rol o‘ynaydi. Predlogli birikmalar tilning strukturaviy va ma’noviy qatlamlari o‘rtasida ko‘prik vazifasini bajarib, gap tarkibidagi boshqa komponentlar bilan murakkab aloqalarni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, zamonaviy ingliz tilida ularning ko‘p ma’noliligi, kontekstga bog‘liqligi va sintaktik moslashuvchanligi lingvistik tahlil uchun muhim obyektga aylangan. Struktur jihatdan predlogli birikma odatda predlog va uning to‘ldiruvchisidan tashkil topadi, bunda

to‘ldiruvchi ko‘pincha ot, olmosh yoki gerund shaklida bo‘ladi[1]. Biroq bu oddiy ko‘rinish ortida murakkab sintaktik va semantik munosabatlar yashiringan bo‘lib, ular gap tarkibida turli funksiyalarni bajarishi mumkin. Sintaktik nuqtai nazardan predlogli birikmalar gapda hol (adverbial), aniqlovchi (attribute) va to‘ldiruvchi (complement) vazifalarida keladi. [2]Bu esa ularning gap ichidagi o‘rni va boshqa birliklar bilan bog‘lanishiga qarab turlicha talqin qilinishiga olib keladi. Predlogli birikmalar eng ko‘p uchraydigan sintaktik funksiyalaridan biri bu hol vazifasidir. Bunday hollarda ular fe’l bilan bog‘lanib, harakatning qayerda, qachon, qanday sharoitda sodir bo‘layotganini ifodalaydi. Masalan, She sat on the chair gapida on the chair birikmasi joy holi sifatida xizmat qilib, harakatning joylashuvini bildiradi. Xuddi shuningdek, He arrived at midnight gapida predlogli birikma vaqt ma’nosini ifodalaydi. Bu yerda predlogli birikma gapning semantik to‘liqligini ta’minlab, harakatni aniqroq kontekstga joylashtiradi. Sintaktik jihatdan bunday birliklar gap boshida, o‘rtasida yoki oxirida kelishi mumkin, bu esa nutqdagi urg‘u va informatsion tuzilishga bog‘liq. Predlogli birikmalar aniqlovchi vazifasida kelganda esa ular ot bilan bog‘lanib, uning belgisini yoki xususiyatini aniqlaydi. Masalan, the book on the table birikmasida on the table qismi kitobning qayerda joylashganini ko‘rsatib, uni boshqa kitoblardan farqlashga xizmat qiladi. Bu holatda predlogli birikma otga bog‘lanib, uning referensial aniqligini oshiradi. Bunday konstruktsiyalar ko‘pincha murakkab sintaktik bog‘lanishlarni yuzaga keltiradi va ayrim hollarda ikki xil talqinga ega bo‘lishi mumkin. [3]Masalan, I saw the man with a telescope gapida with a telescope birikmasi fe’lga ham, otga ham bog‘lanishi mumkin, natijada ma’no noaniqligi yuzaga keladi. Bu esa predlogli birikmalarning sintaktik va semantik jihatdan qanchalik murakkab ekanligini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, predlogli birikmalar ko‘pincha to‘ldiruvchi vazifasida ham keladi, ayniqsa sifatlar va ayrim fe’llar bilan birikib. Masalan, interested in science, fond of music, afraid of dogs kabi birikmalarda predlogli komponent majburiy bo‘lib, u holda gap grammatik va semantik jihatdan to‘liq bo‘lmaydi. Bu holatda predlogli birikma fe’l yoki sifatning semantik talabini qondiradi va uning ma’nosini to‘ldiradi. Shu sababli bunday konstruktsiyalarni tahlil qilishda nafaqat sintaktik bog‘lanish, balki leksik-semantik moslik ham muhim ahamiyat kasb etadi. Semantik nuqtai nazardan predlogli birikmalar juda keng va murakkab ma’no tizimiga ega. Ular turli semantik munosabatlarni ifodalash orqali gapning umumiy mazmunini boyitadi. Eng asosiy semantik kategoriyalar qatoriga joy, vaqt, yo‘nalish, sabab, maqsad va vosita kabi tushunchalar kiradi. Masalan, in the room, on the table kabi birikmalar joyni bildirsa, at night, on Monday kabi birliklar vaqtni ifodalaydi. Into the room, onto the roof kabi birikmalar esa harakatning yo‘nalishini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, because of the rain, due to illness kabi konstruktsiyalar sabab ma’nosini, for study, in order to achieve success esa maqsadni bildiradi. Predloglarning semantik xususiyatlaridan eng muhimlaridan biri bu ularning ko‘p ma’noliligidir[4]. Bir xil predlog turli kontekstlarda turlicha ma’no anglatishi mumkin. Masalan, on predlogi joyni (on the table), vaqtni (on Monday) yoki hatto vositani (on TV) ifodalashi mumkin. Bu esa predloglarning ma’nosi mustaqil emas, balki kontekstga bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi. Shu jihatdan predlogli birikmalarni tahlil qilishda ularning faqat lug‘aviy ma’nosiga emas, balki gap ichidagi funksional va kontekstual roliga ham e’tibor qaratish zarur. Zamonaviy ingliz tilida predlogli birikmalarning yana bir muhim jihati bu ularning abstrakt ma’nolarni ifodalashdagi roli hisoblanadi. Ko‘plab predloglar faqat fizik makon yoki vaqtni emas, balki abstrakt munosabatlarni ham ifodalaydi. Masalan, in love, under pressure, at risk kabi birikmalar metaforik ma’noga ega bo‘lib, ular orqali insonning ruhiy holati yoki ijtimoiy vaziyati tasvirlanadi. Bu esa predlogli birikmalarning nafaqat

[1] Mahmudov N. / N. Mahmudov. – Toshkent: Fan, 2018. – 320 b.
[2] Rasulov R. / R. Rasulov. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016. – 256 b
[3] Yo‘ldoshev B. / B. Yo‘ldoshev. – Toshkent: Tafakkur, 2019. – 280 b.
[4] Lindstromberg, S. (2010). English Prepositions Explained. Amsterdam: John Benjamins Publishing.56-84p

grammatik, balki kognitiv va konseptual jihatdan ham muhim ekanligini ko‘rsatadi. Predlogli birikmalarni o‘rganishda yana bir muhim masala bu ularning o‘rganilishini qiyinlashtiruvchi omillardir. Ingliz tilini o‘rganuvchilar uchun predloglardan to‘g‘ri foydalanish ko‘pincha murakkab bo‘ladi, chunki ularning ishlatilishi qat’iy qoidalarga emas, balki ko‘proq til tajribasi va kontekstual tushunchaga bog‘liq. [5]Masalan, in the morning, lekin at night kabi farqlar mantiqan tushuntirilishi qiyin bo‘lib, ular til tizimidagi tarixiy va an’anaviy shakllanish bilan bog‘liq. Shu sababli predlogli birikmalarni o‘rganishda ularni alohida so‘z sifatida emas, balki tayyor konstruktsiya sifatida qabul qilish samaraliroq hisoblanadi. Predlogli birikmalarning sintaktik va semantik xususiyatlarini yanada chuqurroq o‘rganish ularning til tizimidagi dinamik tabiatini ochib berishga yordam beradi. Ayniqsa, zamonaviy ingliz tilida predloglarning grammatiklashuvi va leksiklashuvi jarayonlari ushbu birliklarning an’anaviy qarashlardan kengroq doirada tahlil qilinishini talab etadi. Grammatiklashuv jarayonida predloglar asta-sekin mustaqil leksik ma’nosini yo‘qotib, ko‘proq grammatik funksiyani bajaruvchi birliklarga aylanadi. Masalan, going to konstruktsiyasida to predlogi dastlab yo‘nalishni bildirgan bo‘lsa, hozirgi kunda u kelasi zamonni ifodalovchi grammatik ko‘rsatkich sifatida ishlatiladi. Bu hodisa predloglarning semantik rivojlanishida muhim bosqichlardan biri sifatida qaraladi. Shu bilan birga, predlogli birikmalarning kollokatsion xususiyatlari ham alohida e’tiborga loyiqdir. Ingliz tilida ko‘plab predloglar ma’lum fe’llar, sifatlar yoki otlar bilan birikib, barqaror birikmalar hosil qiladi. Masalan, depend on, belong to, afraid of, interested in kabi birliklar til tizimida tayyor shakl sifatida mavjud bo‘lib, ularni alohida komponentlarga ajratib o‘rganish ko‘pincha yetarli natija bermaydi. Bunday kollokatsiyalar semantik jihatdan yaxlit birlik sifatida qabul qilinadi va ularning ma’nosi tarkibiy qismlar yig‘indisidan ko‘ra kengroq bo‘lishi mumkin. Shu sababli predlogli birikmalarni tahlil qilishda frazeologik yondashuv ham muhim ahamiyat kasb etadi. Predlogli birikmalarning sintaktik moslashuvchanligi ularning transformatsion imkoniyatlarida ham namoyon bo‘ladi. Masalan, passiv konstruktsiyalarda predlogli birikmalar gap oxiriga ko‘chib, yangi sintaktik tuzilma hosil qiladi: The bed has been slept in. [6]Bu kabi hollarda predlog o‘zining an’anaviy o‘rnidan ajralib, gapning oxirida qoladi, biroq semantik bog‘lanish saqlanib qoladi. Bunday hodisalar ingliz tilining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri bo‘lib, boshqa tillar bilan qiyoslaganda uning sintaktik erkinligini ko‘rsatadi. Semantik nuqtai nazardan predlogli birikmalarni kognitiv lingvistika doirasida ham tahlil qilish mumkin. Bu yondashuvga ko‘ra, predloglar inson tafakkuridagi fazoviy va konseptual modellarga asoslanadi. Masalan, in, on, under kabi predloglar dastlab fizik makonni ifodalagan bo‘lsa, keyinchalik ular abstrakt tushunchalarni ifodalash uchun ham qo‘llanila boshlagan. In trouble, on duty, under control kabi birikmalar bunga yaqqol misol bo‘la oladi. Bu holat metaforik kengayish jarayoni bilan izohlanadi, bunda konkret ma’nolar abstrakt tushunchalarni ifodalash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. [7]Predlogli birikmalarning semantik tahlilida yana bir muhim jihat bu ularning kontekstual o‘zgaruvchanligidir. Bir xil predlogli birikma turli kontekstlarda turlicha talqin qilinishi mumkin. Masalan, in the book birikmasi fizik joylashuvni bildirishi mumkin, biroq in the story shaklida u abstrakt mazmunni anglatadi. [8]Bu esa predloglarning semantik chegaralari qat’iy emasligini va ular nutq vaziyatiga qarab moslashishini ko‘rsatadi. Shu jihatdan predlogli birikmalarni tahlil qilishda diskurs va pragmatik omillarni ham hisobga olish zarur. Zamonaviy lingvistik tadqiqotlarda predlogli birikmalar korpus lingvistikasi yordamida ham keng o‘rganilmoqda.

[5]Carter, R., & McCarthy, M. (2006). Cambridge Grammar of English. Cambridge: Cambridge University Press.71-80p

[6] Karimov U. // O‘zbek tilshunosligi masalalari. – Toshkent, 2021. – №3. – B. 45–50

[7] Ismoilova M. // Zamonaviy tilshunoslik. – Toshkent, 2022. – №1. – B. 25–31

[8] Carter, R., & McCarthy, M. (2006). Cambridge Grammar of English. Cambridge: Cambridge University Press.71-80p

Korpus asosidagi tahlillar predloglarning real nutqda qanday qo‘llanilishini aniqlashga yordam beradi. Masalan, ingliz tilidagi katta matnlar bazasida in, on, at predloglarining qaysi kontekstlarda ko‘proq ishlatilishi aniqlanadi va bu ma’lumotlar asosida ularning tipik semantik modellari ishlab chiqiladi. Bu yondashuv predloglarning nazariy tavsifini amaliy ma’lumotlar bilan boyitadi va ularning qo‘llanish chastotasi hamda funksional yukini aniqlash imkonini beradi. Predlogli birikmalarning yana bir muhim jihati bu ularning til o‘rganuvchilar uchun qiyinchilik tug‘dirishidir. Ingliz tilida predloglardan to‘g‘ri foydalanish ko‘pincha intuitiv bilimni talab qiladi, chunki ko‘plab hollarda ularning ishlatilishi qat’iy grammatik qoidalarga emas, balki til an’anasiga asoslanadi. Masalan, good at, bad at, lekin interested in kabi farqlarni tushuntirish oson emas. Shu sababli predlogli birikmalarni o‘rganishda ularni kontekstda, real misollar orqali o‘zlashtirish muhim hisoblanadi. Didaktik nuqtai nazardan bu birliklarni o‘rgatishda kollokatsiyalar va frazeologik birliklarga e’tibor qaratish samarali usul hisoblanadi. Bundan tashqari, predlogli birikmalar tarjima jarayonida ham muhim muammolarni keltirib chiqaradi. Ingliz tilidagi predloglar ko‘pincha boshqa tillarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilinmaydi, chunki ularning semantik diapazoni har bir tilda turlicha bo‘ladi. Masalan, ingliz tilidagi in predlogi o‘zbek tilida turli holatlarda ichida, -da, orasida kabi shakllarda tarjima qilinadi. Bu esa predloglarning tilga xos xususiyatlarini ko‘rsatadi va ularni o‘rganishda kontrastiv lingvistika yondashuvini qo‘llash zarurligini ta’kidlaydi Predlogli birikmalarning funksional xususiyatlarini diskurs darajasida ham kuzatish mumkin. Ular matnda mantiqiy bog‘lanishlarni ta’minlab, fikrlar o‘rtasidagi munosabatlarni ifodalaydi. Masalan, in addition, on the other hand, in contrast kabi birikmalar matn bog‘lovchilari sifatida xizmat qiladi va nutqning mantiqiy tuzilishini shakllantiradi. Bu esa predlogli birikmalarning nafaqat grammatik, balki matnshunoslik nuqtai nazaridan ham muhim ekanligini ko‘rsatadi. Umuman olganda, predlogli birikmalarni chuqur tahlil qilish ularning til tizimidagi o‘rnini yanada aniqroq belgilashga imkon beradi. Ular sintaktik jihatdan moslashuvchan, semantik jihatdan esa nihoyatda boy birliklar bo‘lib, turli darajadagi lingvistik tadqiqotlar uchun keng imkoniyat yaratadi. Ayniqsa, ularning kognitiv, pragmatik va diskursiv xususiyatlarini o‘rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli predlogli birikmalarni kompleks yondashuv asosida tahlil qilish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi zamon ingliz tilida predlogli birikmalar sintaktik va semantik jihatdan juda murakkab va ko‘p qirrali birliklardir. Ular gap tarkibida turli funksiyalarni bajarib, ma’no ifodalashda muhim rol o‘ynaydi. Ularning sintaktik moslashuvchanligi va semantik boyligi tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, ularning ko‘p ma’noliligi va kontekstga bog‘liqligi lingvistik tahlilni murakkablashtiradi, biroq aynan shu jihatlar ularni ilmiy tadqiqot uchun qiziqarli va dolzarb mavzuga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Murphy, R. (2019). English Grammar in Use (5th ed.). Cambridge: Cambridge University Press.241-250p
2. Carter, R., & McCarthy, M. (2006). Cambridge Grammar of English. Cambridge: Cambridge University Press.71-80p
3. Lindstromberg, S. (2010). English Prepositions Explained. Amsterdam: John Benjamins Publishing.56-84p
4. Mahmudov N. / N. Mahmudov. – Toshkent: Fan, 2018. – 320 b.
5. Rasulov R. / R. Rasulov. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016. – 256 b.
6. Yo‘ldoshev B. / B. Yo‘ldoshev. – Toshkent: Tafakkur, 2019. – 280 b.

7. Abdurahmonov G‘. / G‘. Abdurahmonov. – Toshkent: Fan, 2017. – 300 b.
8. Ne’matov H. / H. Ne’matov. – Toshkent: O‘zbekiston, 2015. – 350 b.
9. Sayfullayeva R. / R. Sayfullayeva. – Toshkent: Universitet, 2020. – 270 b.
10. Qodirov M. / M. Qodirov. – Toshkent: Innovatsiya, 2021. – 240 b.
11. Sodiqov Q. / Q. Sodiqov. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2014. – 200 b.
12. Ilmiy maqolalar
13. Karimov U. // O‘zbek tilshunosligi masalalari. – Toshkent, 2021. – №3. – B. 45–50.
14. Tursunov D. // Filologiya masalalari. – Toshkent, 2020. – №2. – B. 60–66.
15. Ismoilova M. // Zamonaviy tilshunoslik. – Toshkent, 2022. – №1. – B. 25–31.
16. Cambridge Dictionary. (2024). Prepositions. Retrieved from: https://dictionary.cambridge.org